

трансформація номінації, тобто «співвідношення між мовною формою і позначуванням нею елементом позамовної дійсності» [10, с. 64]. Граматичній категорії роду притаманні два чинники: номінативний, зумовлений позамовною

дійсністю, і синтаксичний, детермінований правилами поєднання слів. Семантичний принцип розподілу на роди не завжди переважає у слов'янських мовах, тому непоодиноким явищем є невідповідність денотації і десигнації.

Список літератури

1. Білорусько-український словник / Г. П. Півторак, О. І. Скопненко ; за ред. Г. П. Півторака. – К. : Довіра, 2006. – 722 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 398 с.
3. Горпинич В. Морфологія української мови / В. О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1: А – Г. – 632 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 2: Д – Копці. – 572 с.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 3: Кора – М. – 552 с.
7. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 4: Н – П. – 656 с.
8. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 5: Р – Т. – 704 с.
9. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 6: У – Я. – 568 с.
10. Загнітко А. Категорія роду в системі граматичних категорій іменника / А. О. Загнітко // Мовознавство. – 1987. – №2. – С. 62–67.
11. Зробок Н. Семантичні основи родової класифікації іменників і геноваріативність / Н. М. Зробок // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2001. – № 8. – С. 175–179.
12. Польсько-український та українсько-польський словник : бл. 60 тис. слів та словосп. / [уклад. Д. В. Бачинський, А. В. Задніпряна, М. М. Хотинська]. – 3-тє вид. виправл. та доп. – К. : Чумацький шлях, 2008. – 538 с.
13. Потебня А. Из записок по русской грамматике // А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1968. – Т. 3. – 551 с.
14. Старославянський словарь (по рукописам X-XI веков): Ок. 10 000 слов / Под ред. Р. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. – М.: Русский язык, 1994. – 842 с. Т. 2: Д – Копці. – 572 с.
15. Українсько-болгарський словник : близько 20 000 слів / уклад. К.К. Потапенко. – К. : Либідь, 2001. – 284 с.
16. Українсько-словацький словник / уклад Іван Попель ; за ред. М. О. Бучинської. – Братислава : Slovenske pedagogike nakladatel'stvo, 1960. – 496 с.

Федір Прилипка

Інститут української мови НАН України (Київ)

ПОНЯТТЯ «КОМУНІКЕМИ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У тезах обґрунтовано виділення поняття «комунікема». Вказано основні особливості комунікем. Розглянуто терміни, що вживалися у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці на позначення поняття «комунікема».

Ключові слова: *комунікема, слово-речення, нечленоване речення, квазі-речення, фразеологічні експресиви і комунікативи.*

In theses the selection concept of «the communicative unit» is grounded. The main features of communicative units are shown. Terms that were used in domestic and foreign linguistics to refer to the concept of «komunikema» are considered.

Keywords: *communicative unit, word-sentences, inseparable sentence, quasi sentences, phraseological expressives and communicative units.*

Проблема мовного статусу комунікеми ще остаточно не вирішена. Насамперед ми виходимо з того, що основним поняттям комунікативної лінгвістики має бути термін комунікема. Сьогодні вчені визначають комунікеми як комунікативні одиниці синтаксису нечленованого характеру, що мають такі диференційні ознаки: 1) являють собою слово чи словосполучення; 2) граматично нечленовані; 3) характеризуються наявністю модусної пропозиції; 4) нечленовано виражають певний непоняттєво смисловий зміст; 5) служать реакцією на різного роду факти об'єктивної дійсності; 6) виконують в мові естетичну функцію [6, с. 99].

На думку О. Меркулової, «комунікема – це згорнутий репрезентант речення іншої структурно-семантичної кваліфікації, який використовується в ролі репліки-реакції. Роль комунікеми – виразити експресивну реакцію на подію чи висловлення в лаконічній згорненій формі» [7, с. 79].

Попри різноманіття термінів (зазначають, що їх близько 20), більшість дослідників визначає такі особливості комунікем, як

– вираження емоційної реакції на мову / ситуацію. Кількісно невелика частина комунікем за своїм лексичним наповненням і модальним значенням становить нейтральні з емоційного погляду конструкції;

– інтенційне значення;

– структурно-семантична цілісність (нечленованість) компонентів – шаблонність, стереотипність;

– десемантизація та набування нових значень;

– синтаксична незалежність;

– інтонаційна оформленість.

– жестово-мімічні характеристики.

Під час безпосереднього спілкування важливу роль відіграють невербальні засоби спілкування (жести, міміка – ситуативно-контекстуальні умови існування. На думку багатьох дослідників, значення комунікеми можна точно визначити лише у контексті. [5, с. 48].

Паралельно в українській і російській граматиках (Курс сучасної української літературної мови 1965; Сучасна українська літературна мова 1972; Російська граматика 1970, 1980) на позначення цих одиниць вживали термін «**слова-речення**».

У граматиці української мови І. Вихованець надає перевагу сполучі **нечленовані речення** [1, с. 100]. Дослідник поділяв нечленовані речення на такі групи: 1) нечленовані речення, виражені частками; 2) нечленовані модальні речення; 3) нечленовані вигуківі речення. «Нечленовані речення, виражені частками, можна поділити на стверджувальні (Так; Еге; Еге ж; Та еге ж; Атож; Авжеж; Аякже та ін.) і заперечні (Ні), розповідні (ті, що стверджувальні і заперечні, але вимовлені з розповідною інтонацією) і питальні (Невже? Хіба? Та ну?), а також стверджувальні й заперечні, вимовлені з питальною інтонацією (Так? Еге? Ні? та ін.), питально-спонукальні (Ну?)» [1, с. 101]. До нечленованих вигуківих зараховує синтаксичні одиниці на позначення емоційно-оцінної реакції мовця на ситуацію, повідомлення (А!; Ох!; Ех!;

Ой!; Е!; Ого!; Ова!; Хм!; Тьху!; Пхе! та ін.) та спонукання до дії (Геть!; Годі!; Гей!; Ура!; Гайда!; Ша!; Тсс! та ін.) [1, с. 101–102].

У «Теоретичній граматиці української мови» А. П. Загнітко оперує терміном *квазі-речення*. Він виділяє вокативні (Хлопче!), вигуківі (Ой!), метакомунікативні (На добраніч) [4, с. 108].

Дослідник синтаксису української мови К. Шульжук вважає, що «структури, у яких представлені повнозначні компоненти, що вказують на двоскладність / односкладність конструкції, можна вважати реченнями, інші, які такої вказівки не мають, є *еквівалентами речень*» [9, с. 146]. У праці «Із синтаксису простого речення» П. Дудик уточнює: «У власне структурному плані – це синтаксично нечленовані конструкції, а в плані комунікативному, функціональному – це *еквіваленти*, або *замінники речення*» [3, с. 232].

І. Слинько та Н. Гуйванюк оперують терміном «*нечленовані комунікати*»

(паралельно з цим вживають поняття словоречення), які диференціюють на стверджувальні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, слова речення як форми етикету [8, с. 16-26].

О. Гордій оперує термінами «*фразеологічні експресиви і комунікативи*». На думку дослідниці, фразеологічні експресиви і комунікативи – це окремі висловлення, синтаксично оформлені у вигляді речень / еліптичних речень, закріплені узуально в мовній спільноті для вираження інтенцій, оцінок і емоцій мовця, які характеризуються вживаністю, відтворюваністю, відносною стійкістю, комплексним значенням і виконують комунікативну та часто експресивну функцію» [2, с. 40].

Наявність широкого термінологічного апарату свідчить про великий інтерес до проблеми статусу комунікем, її складність та багатоаспектність, що пояснюється багатьма підходами до її вивчення.

Список літератури

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Гордій О.М. Фразеологічні експресиви і комунікативи сучасної німецької мови в інтернет текстах: дис. канд. філ. наук: 10.02.04 / Гордій О. М. – Івано-Франківськ, 2016. – 270 с.
3. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : [навч. посібник] / П. С. Дудик. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 1999. – 297 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис: [монографія] / А. П. Загнітко. – Д. : Дон НУ, 2001. – 662 с.
5. Казачихина И. А. Лексикографическая интерпретация коммуникативов русской разговорной речи: дис.на соискание ученой степени канд. филол. наук : специальность 10.02.01 – русский язык / Казахчихина И. А. – Омск, 2011. – 209с.
6. Меликян В. Ю. Синтаксическая фразеология русского языка / В. Ю. Меликян. – М. : ФЛИНТА, 2013. – 351 с.
7. Меркулова Н. О. Засоби тема-рематичного поділу висловлення: дис. канд. філ. наук: 10,02,01 / Меркулова Н. О. – Д. 2006. – 169 с.
8. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання / І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.